

*Аліна ГУСЬ,
кандидат юридичних наук, провідний спеціаліст
НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Охарактеризовано євроінтеграційний етап становлення та розвитку нематеріальних активів у складі майна суб'єктів господарювання. Проаналізовано різні групи нормативно-правових актів щодо нематеріальних активів, зокрема акти з бухгалтерського обліку, оцінки (приватизації), податкові акти. Розглянуто співвідношення категорій «нематеріальний актив» та «право інтелектуальної власності».

Ключові слова: *нематеріальні активи, оцінка, приватизація, право інтелектуальної власності, бухгалтерський облік, податковий облік.*

Охарактеризован евроинтеграционный этап становления и развития нематериальных активов в составе имущества субъектов хозяйствования. Проанализированы различные группы нормативно-правовых актов относительно нематериальных активов, в частности акты по бухгалтерскому учету, оценке (приватизации), налоговые акты. Рассматривается соотношение категорий «нематериальный актив» и «право интеллектуальной собственности».

Ключевые слова: *нематериальные активы, оценка, приватизация, право интеллектуальной собственности, бухгалтерский учет, налоговый учет.*

The article deals with the European integration stage of formation and development of intangible assets in the estate entities. Analyzed different groups of regulatory legal acts against intangible assets, in

particular acts on accounting, evaluation (privatization), the tax acts. The paper analyzes the relationship categories of «intangible assets» and «intellectual property».

Keywords: *intangible assets, valuation, privatization, intellectual property law, accounting, tax accounting.*

Постановка проблеми. Процес дослідження етапів становлення та розвитку нематеріальних активів в законодавстві України актуалізує вирішення низки проблем. По-перше, дасть змогу висвітлити новизну зазначеної складової частини майна суб'єктів господарювання для вітчизняного законодавства. По-друге, дозволить зробити обґрунтований висновок щодо співвідношення розуміння категорії «нематеріальний актив» у різних галузях знань на тому чи іншому етапі реформування вітчизняного законодавства.

Стан дослідження. Питанням дослідження еволюції категорії «нематеріальні активи» у чинному законодавстві займалися чимало вчених, проте, слід зауважити, що більшість з них проводились у рамках економічної науки, зокрема податкового та бухгалтерського обліку. Серед вчених, які розглядали розвиток нематеріальних активів в історичному аспекті, можна зазначити таких, як: І.А. Бігдан, Т.М. Банасько, Н.М. Бразілій, С.В. Шульга, Н.О. Слободянюк, Н.А. Трофімова. Проте на сьогодні відсутнє комплексне дослідження нематеріальних активів в історичному аспекті з боку правознавців, що ускладнює розуміння їх правової природи та потребує свого висвітлення. Саме тому, **метою** статті є дослідження євроінтеграційного етапу еволюції категорії «нематеріальний актив» згідно з актами чинного законодавства України.

До 90-х років минулого століття ні законодавство СРСР, ні законодавство УРСР не знало поняття «нематеріальні активи». З одного боку, це було обумовлено тим, що при існуванні підприємств виключно державної форми власності необхідності в бухгалтерському обліку майна суб'єктів господарювання, що відноситься до нематеріальних активів, не було. З іншого – чинний тоді Цивільний кодекс [1] закрі-

плював виключні права фізичних та юридичних осіб на результати інтелектуальної діяльності, які за своєю природою належать до об'єктів нематеріальних активів.

Ситуація почала змінюватися на початку 90-х років минулого століття з прийняттям цілої низки нормативно-правових актів, що послужили «правовим базисом» нових економічних відносин.

Історія виникнення в нашій державі терміна «нематеріальний актив» починається з 1988 року, коли радянськими та іноземними юридичними особами та громадянами на території колишніх республік СРСР почали активно створюватися спільні підприємства. Саме тоді вітчизняні підприємства зіштовхнулися з проблемою визначення, відокремлення та внесення на свій баланс нового об'єкта – нематеріальних активів.

Згодом можливість внесення об'єктів нематеріальних активів в статутний капітал радянських організацій з'явилася з затвердженням Указу Радміну РРФСР від 25 грудня 1990 року № 601 «Про затвердження Положення про акціонерні товариства» [2], де було вказано, що внеском учасника товариства можуть бути будівлі, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності, цінні папери, права на користування землею, водою й іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами та устаткуванням, а також інші майнові права (зокрема на інтелектуальну власність), грошові кошти в радянських рублях і в іноземній валюті [3].

Разом з тим нематеріальні активи все ще були далекі від використання на території незалежної України – відсутність нормативної бази, теоретичних та практичних здобутків сприяло занедбанню цієї складової майна суб'єктів господарювання. Перехідний етап у розвитку країни став безпосереднім каталізатором для поновлення законодавства та формування незалежних підходів до правових режимів власності, що є в обігу.

Закладений курс на ринкові перетворення, схвалений Верховною Радою у 1994 році, що органічно впливав з Де-

кларації про державний суверенітет України [4] та Закону про економічну самостійність України [5]. Закладені у цих документах базові принципи державотворення були згодом закріплені у Конституційному договорі [6] та Конституції України [7], торкнувся майже усіх ланок, зокрема повинні були реформуватися податкова та бухгалтерська системи незалежної України.

Про необхідність реформування бухгалтерського обліку в Україні говорилося ще з самого початку набуття Україною незалежності. Тому на виконання завдань, визначених у щорічному Зверненні Президента України до народу, Верховної Ради України від 24 червня 1998 р., була прийнята постанова Кабінету міністрів України від 20 жовтня 1998 р. № 1706 «Про затвердження Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів» [8], що стала першим практичним кроком з втілення цієї ідеї в життя. Постановою було затверджено програму реформування системи бухгалтерського обліку, а також передбачено її фінансування в 1999–2001 рр.

Одним з першочергових завдань стало створення системи національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку і звітності, яка могла би забезпечити потрібною інформацією користувачів, передусім інвесторів. Під цією егідою у 1999 році було прийняте Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» (далі П(С)БО 8) [9], яке трактувало нематеріальний актив як актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується підприємством з метою використання протягом періоду понад один рік (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам. З введенням в дію П(С)БО 8 почався новий етап у розвитку інституту нематеріальних активів в Україні. Низка нормативних актів: Методичні рекомендації з обліку нематеріальних активів кіновиробництва від 02.04.2008 р. [10] та Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів,

капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30.11.1999 р. [9], що були прийняті після набуття ним чинності у своєму змісті, не зважаючи на складну структуру та використання дещо специфічних термінів, повністю наслідують П(С)БО 8. Необхідно акцентувати, що П(С)БО 8 містить у собі підстави, згідно з якими нематеріальний актив, отриманий у результаті розробки, слід відображати в балансі підприємства. Витрати на об'єкти, що не відповідають цим вимогам, визнаються витратами звітного періоду, протягом якого вони були здійснені [11, с. 7].

Слід зазначити, що на сьогодні дане визначення відповідно до Наказу Міністерства фінансів України від 08 липня 2008 № 901 «Про затвердження Змін до деяких положень (стандартів) бухгалтерського обліку» зазнало редакції [12]: «немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований». Саме так наразі законодавець розуміє нематеріальні активи з бухгалтерською точки зору і використовує це визначення у Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку нематеріальних активів від 16.11.2009 р. [13].

Трактування поняття «немонетарний актив», наведене у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 «Нематеріальні активи» [14], вказує, що немонетарні активи – це всі активи, крім грошових коштів, їх еквівалентів та дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошей. Аналогічне поняття дає і п. 4 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» [15].

Тобто можна вести мову про те, що вказане вище положення, як і більшість актів фінансового законодавства, на відміну від Податкового кодексу України (далі ПК) [16], розглядає нематеріальні активи не як право, а як відповідну статтю витрат суб'єкта господарювання, здатну в майбутньому принести йому певну економічну вигоду [17, с. 282].

Надалі варто визначити, що саме є активами. У Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» [18] та Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову

звітність в Україні» [19] дається визначення терміну «активи» – ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому.

Майже в один час з реформуванням бухгалтерського обліку, в державі проходить оновлення податкового законодавства. 3 квітня 1997 р. був прийнятий Закон України «Про податок на додану вартість» [20] (*Прим.: втратив чинність*). У цьому акті не міститься визначення «нематеріального активу» як такого, проте законодавець розглядає його в контексті поставки послуг, у тому числі надання права на користування або розпорядження товарами у межах договорів оренди (лізингу), поставки, ліцензування або інші способи передачі права на патент, авторське право, торговий знак, інші об'єкти права інтелектуальної, в тому числі промислової, власності. Задля усунення суперечок при застосуванні цього закону Державною податковою адміністрацією був надісланий лист до Міністерства юстиції України щодо надання роз'яснень деяких положень Закону України «Про податок на додану вартість». У відповідному листі Міністерства юстиції України від 28.04.1999 р. № 13-11-161 «Щодо надання роз'яснень деяких положень Закону України «Про податок на додану вартість» [21] наводиться визначення нематеріального активу, зазначене у Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [22].

Таким чином, до 1997 р. більшість активів трактували нематеріальні активи як вартість тих чи інших об'єктів, потім вони стали розумітися як актив. Згодом акти бухгалтерського обліку та податкового законодавства розділилися: перша група визначає нематеріальні активи як немонетарний актив, друга – як право власності на об'єкти.

Найважливішим кроком в регулюванні майнових відносин суб'єктів господарювання України стало прийняття 16 січня 2003 р. Господарського кодексу України [23], який визначив, що нематеріальні активи є частиною майна підприємства, саме тому, вони мають вартісне визначення, виробля-

ються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі [24, с. 261]. Слід зазначити, що кодекс як типовий акт господарського законодавства дає тільки загальне визначення майна суб'єктів господарювання, не розкриваючи сутності його складових, зокрема нематеріальних активів. Видається, що доцільним було би визначити поняття нематеріальних активів у Господарському кодексі, бо з урахуванням безлічі підходів до розуміння їх сутності, як то економічної, оціночної, бухгалтерської тощо, ми зовсім не маємо уявлення про їх правову природу. Навіть у коментарі до Господарського кодексу України [25, с. 257-258] наводиться визначення нематеріальних активів з П(С)БО 8.

Останнім законодавчим визначенням нематеріальних активів стала дефініція, яка наводиться у ст. 14.1.120. Податкового кодексу України [16] і дозволяє зробити висновок, що при визначенні нематеріального активу у цьому акті законодавець звернувся до права власності суб'єктів господарювання на об'єкти обліку нематеріальних активів: право користування природними ресурсами, право користування майном, визнані об'єкти права інтелектуальної власності, незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи, право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв. Разом з тим видається, що саме визначення, наведене в Податковому кодексі України, найбільш точно і повно дозволяє трактувати саме правову суть нематеріальних активів як права (матеріального) на використання об'єктів, у тому числі об'єктів права інтелектуальної власності, а не самі об'єкти [26, с. 14]. Таку саму думку поділяє й Н. Хорунжак, яка зазначає, що використання для визначення терміну «нематеріальні активи» поняття «об'єкти інтелектуальної, в тому числі промислової, власності» недостатньо конкретно, оскільки в даному випадку йдеться не про самі об'єкти, а про право на них [27, с. 68-69].

Сьогодні цілком зрозуміло, що комплексне дослідження еволюції нематеріальних активів у законодавстві України неможливе без урахування євроінтеграційного поступу країни. Активізація євроінтеграційних процесів в Україні, розви-

ток міжнародного співробітництва, участь у сфері відносин міжнародного розподілу та виробничій кооперації, залучення іноземних інвестицій в економіку України, вихід вітчизняних підприємств на міжнародні ринки капіталу обумовили початок нового етапу у розвитку законодавства щодо регулювання правовідносин з нематеріальними активами.

Законом України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [28] бухгалтерський облік компаній визначено однією з пріоритетних сфер. Закон передбачає, що для підвищення прозорості фінансової звітності вітчизняних суб'єктів господарювання, забезпечення її зіставлення із звітами іноземних компаній, сприяння залученню іноземних інвестицій необхідно гармонізувати вітчизняні стандарти бухгалтерської звітності із міжнародними.

Програмою реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 1998 року № 1706 [8], було передбачено запровадження міжнародних стандартів шляхом їх адаптації до економіко-правового середовища і ринкових відносин в Україні. Розпорядження Кабінету міністрів України від 24 жовтня 2007 року № 911-р «Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні» [29] стверджує, що на сьогодні розроблено на базі міжнародних стандартів та затверджено наказами Мінфіну 32 національних положення (стандарти) бухгалтерського обліку.

Провідним міжнародним актом у сфері регулювання правовідносин з використання нематеріальних активів виступає Міжнародний стандарт обліку та фінансової звітності 38 «Нематеріальні активи» [30] (далі МСФЗ 38), який визначає нематеріальний актив як немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований.

Стандарт визначає структуру, види нематеріальних активів, порядок їх оцінки та амортизації, строк корисного використання тощо. Відмінною рисою зазначеного стандарту

є те, що він чітко встановлює критерії, згідно з якими об'єкт може бути врахований суб'єктом господарювання у складі свого майна як нематеріальний актив:

- ідентифікація документів;
- контроль;
- майбутні економічні вигоди;
- строк корисного використання.

Реформування системи бухгалтерського обліку, приведення її до вимог МСФЗ стало одним із довготривалих етапів переходу стосунків між Україною та Європейським Союзом на новий асоційований рівень. Відомо, що зміст Угоди про асоціацію розробляється Європейським Союзом конкретно під кожен країну, з якою він має її укласти. Наразі набрав чинності Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [290]. В розрізі правового режиму нематеріальних активів цікавлять положення саме економічної частини, яка, хоча й не має прямих положень щодо нематеріальних активів, містить чітке регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності (Глава 9). Таким чином, ми можемо стверджувати, що Угода про асоціацію – це новий крок на етапі інституціонального розвитку правового режиму нематеріальних активів у складі майна суб'єктів господарювання.

Взагалі становлення і розвиток законодавства України про нематеріальні активи можна розглядати щонайменше з двох точок зору:

1. Проводити дослідження окремо в групі активів з бухгалтерського обліку, оцінки (у тому числі приватизації), у податкових актах та актах Національного банку України. Такий підхід дозволяє розглядати еволюцію нематеріальних активів в конкретній галузі, проте не може достовірно відображати картину становлення в цілому.

2. Проводити дослідження за етапами становлення та реформування законодавства України в цілому, розглядаючи окремі акти на певній стадії.

Висновок. Євроінтеграційний етап триває з 2006 р. по наш час. Сьогодні ми вже маємо низку визначених понять у тих чи інших нормативно-правових актах України, які відображають суть нематеріальних активів, критерії їх визнання тощо. Проте розвиток міжнародного співробітництва, іноземного інвестування, глобалізації та євроінтеграції обумовлює реформування чинних нормативно-правових актів у відповідності з вимогами світового співтовариства. Так, зокрема, П(С)БО 8 і низка інших бухгалтерських актів гармонізували визначення нематеріальних активів відповідно до МСФЗ 38 «Нематеріальні активи», зробивши його простішим, не спростивши при цьому смислового навантаження.

Крім того, на цьому етапі був прийнятий Податковий кодекс, що, на нашу думку, найбільш вдало на сьогодні розкриває саме правову природу нематеріальних активів як майнового права у складі майна суб'єктів господарювання.

Підбиваючи підсумок, також слід відзначити ті проблеми, які виникли в ході дослідження:

1. Категорія «нематеріальний актив» є міжгалузевую, вона використовується у бухгалтерському обліку, оцінці (у тому числі під час приватизації), податковому звороті, що приводить до різноманіття підходів щодо визначення її в законодавстві, кожне з яких перетерпіло чималі зміни за часів розбудови в незалежній Україні ринкових відносин.

2. У Господарському кодексі як провідному акті у сфері господарювання відсутнє визначення нематеріального активу як складової майна суб'єктів господарювання. Таким чином, можна стверджувати про відсутність нормативного закріплення розуміння нематеріальних активів з правової точки зору, що стане об'єктом дослідження у майбутньому.

3. Ототожнення понять «нематеріальний актив» та «право інтелектуальної власності» у низці нормативно-правових актів, що, на наш погляд, не є правильним. Категорія «нематеріальний актив» є ширшою за «право інтелектуальної власності», окремі об'єкти якого виступають його складовою частиною.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс УРСР від 18 липня 1963 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>.
2. Про затвердження Положення про акціонерні товариства : Указ Ради Міністрів РРФСР від 25 грудня 1990 року № 601 [Електронний ресурс] / «Консультант Плюс» [сайт]. – Режим доступу: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=39>.
3. Назаренко Н.А. Эволюция плана счетов в России [Електронний ресурс] / Н.А. Назаренко // Современный бухучет. – 2007. – № 5. – Режим доступа : <http://www.buhi.ru/text/107782-2.html> – Загл. с экрана.
4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
5. Про економічну самостійність Української РСР : Закон УРСР від 03 серпня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 34. – Ст. 499.
6. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 18. – Ст. 133.
7. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Про затвердження Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів : постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 1998 р. № 1706 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-98-п>.
9. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : наказ Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.
10. Про затвердження Методичних рекомендацій з обліку нематеріальних активів кінотовиробництва : наказ Міністерства культури України від 02 квітня 2008 р. № 353/0/16-08 [Електронний ресурс] // Професійна юридична система [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.29274.0>.

11. Гусь А.В. Ознаки нематеріальних активів / А.В. Гусь // Людина і закон: публічно-правовий вимір: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19-20 жовтня 2012 р.) : у 2-х ч. – Одеса: Причорноморська фундація права, 2012. – Ч. 2. – С. 7–9.
12. Про затвердження Змін до деяких положень (стандартів) бухгалтерського обліку : наказ Міністерства фінансів України від 08 липня 2008 р. № 901 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 56. – С. 153.
13. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку нематеріальних активів : наказ Міністерства фінансів України від 16 листопада 2009 р. № 1327 [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України [сайт]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=293611.
14. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 «Нематеріальні активи» : наказ Міністерства фінансів України від 10 жовтня 2010 р. № 1202 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 86. – Ст. 3067.
15. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» : наказ Міністерства фінансів України від 07 липня 1999 р. № 163 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>.
16. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17. – Ст. 112.
17. Гусь А.В. Еволюція нематеріальних активів в законодавстві України / А.В. Гусь // Університетські наукові записки. – 2013. – № 47. – С. 277–285.
18. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» : наказ Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. № 87 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0396-99>.
19. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 365.
20. Про податок на додану вартість : Закон України від 03 квітня 1997 р. № 168/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 21. – Ст. 156.

21. Щодо надання роз'яснень деяких положень Закону України «Про податок на додану вартість» : лист Міністерства Юстиції України від 28 квітня 1999 р. № 13-11-161 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0013323-99>.
22. Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» : Закон України від 22 травня 1997 р. № 283/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 27. - Ст. 181.
23. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 18–22. - Ст. 144.
24. Кожемякіна Т.В. Нематеріальні активи підприємства-експортера як чинник підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку / Т.В. Кожемякіна, Д.Г. Матукова // Економіка Криму. – 2010. – № 1. – С. 260–264.
25. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: / О.А. Беяневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін.; за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 776 с.
26. Зайковский А. Идентификация нематериальных активов – базис их бухгалтерского учета / А. Зайковский, В. Комаров // Интеллектуальная собственность. – 2008. – № 5. – С. 13–19.
27. Хорунжак Н. Сучасні підходи до категоріального визначення та організації обліку нематеріальних активів / Н. Хорунжак // Регіональна економіка. – 2001. - № 2. – С. 67–76.
28. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.
29. Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2007 року № 911-р // Офіційний вісник України. – 2007. – № 82. – Ст. 3054.
30. Міжнародний стандарт фінансової звітності 38 «Нематеріальні активи» від 01 січня 2012 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_050.